

Lietuvos generalinės konfederacijos diplomatinė misija pas Rusijos carą 1716 m.

Dr. Mindaugas Šapoka

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
El. p. mind.sapoka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9776-5290>

Anotacija. Šiame straipsnyje nagrinėjamos istoriografijoje iki šiol menkai žinomos 1716 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės Vilniaus konfederacijos paskirtos pasiuntinybės pas Rusijos carą Petrą I organizavimo ir išsiuntimo aplinkybės ir jos rezultatai. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniu buvo paskirtas Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapiega. Misija parodė, kad Lietuvos visuomenė, esant centrinės valdžios paralyžiui, sugebėjo imtis iniciatyvos ne tik vidaus politikoje, bet ir tarptautiniuose santykiuose. Kita vertus, šios misijos atvejo analizė parodo, kad vienkartinės diplomatinės misijos neleido tinkamai atstovauti šalies interesams, lyginant su nuolatinėmis diplomatinėmis atstovybėmis.

Esminiai žodžiai: *Antanas Kazimieras Sapiega, Augustas II, Petras I, Didysis Šiaurės karas, Tarnogrudo konfederacija, Vilniaus konfederacija, diplomatiniai santykiai.*

Abstract. This article investigates the organization and dispatch of the legation appointed by the General Confederation of Vilnius in 1716 to the Russian Tsar Peter I, which has hitherto received little attention from scholarship. The starosta of Merez Antoni Kazimierz Sapieha was appointed as the envoy of the Grand Duchy of Lithuania. The mission demonstrated that the Lithuanian noble society despite the paralysis of the central government, could take the initiative, if necessary, not only in domestic politics, but also in international relations. However, the case analysis of the mission indicates that one-time diplomatic missions did not effectively represent the state's interests compared to permanent diplomatic missions.

Keywords: *Antoni Kazimierz Sapieha, the Great Northern War, the Confederation of Tarnogród, the Confederation of Vilnius, diplomatic relations.*

Įvadas

Lenkijos ir Lietuvos Respublika (toliau – Respublika) XVIII a. pradžioje išgyveno diplomatinės tarnybos krizę. Tai visų pirma lėmė besikeičianti diplomatinų pasiuntinybių siuntimo į svečias šalis praktika. Anksčiau pasiuntinybės buvo trumpalaikės, o XVII a. pabaigoje visuotinai buvo pereinama prie nuolatinių (ar pusiau nuolatinių) diplomatinų atstovybių. Tokios diplomatinės atstovybės buvo kur kas efektyvesnės už „vienkartinės“ misijas: joms buvo galima paskirti profesionalius diplomatus, kurie visą gyvenimą dirbo diplomatinį darbą. Nuolatos gyvendamas paskyrimo šalyje diplomatas galėjo suformuoti savo agentų ir informatorių tinklą. Nuolatos gyvendamas paskyrimo šalyje su savo šeima, diplomatas galėjo pasinaudoti savo žmonos kontaktais gauti įvairios informacijos. Be to, tuometinės lėtos komunikacijos sąlygomis nuolatinės atstovybės galėjo kur kas greičiau ir tiksliau informuoti savo šalį siuntėją apie šalies priėmėjos vidaus ir užsienio politiką.

Respublikai buvo sunku prisitaikyti prie pasikeitusių tendencijų visų pirma dėl to, kad daugumoje valstybių užsienio reikalų sprendimas koncentravosi išimtinai valdovo ar jo siaurame patikėtinių rate, o Respublikoje užsienio politikos klausimus galėjo spręsti tik seimas. Tiesa, šis valstybinio gyvenimo centrinis organas dėl vykusio Didžiojo Šiaurės karo (1700–1721) bei valdovo Augusto II (1697–1733) nenoro remtis seimu įgyvendinant savo vidaus ir užsienio politiką dėl stiprios opozicijos jo planams XVIII a. pradžioje rinkosi retai. Per du pirmuosius XVIII a. dešimtmečius sėkmingai pasibaigė 1703, 1710,¹ 1712, 1717 ir 1718 m. seimai. Antroji priežastis – nuolatinės diplomatinės atstovybės reikalavo jeigu ne didesnių finansinių išteklių (trumpalaikės diplomatinės misijos paprastai būdavo labai pompastiškos, o nuolatinės – šiek tiek kuklesnės), tai bent nuolatinio finansinio šaltinio iš šalies siuntėjos. Respublikoje sprendimą dėl diplomatinų pasiuntinių išsiuntimo ir finansavimo galėjo priimti tik seimas, o šiam neposėdžiaujant buvo neįmanoma suorganizuoti diplomatinų pasiuntinių išsiuntimo ir nuolatinio finansinio šaltinio užtikrinimo. Tad nenuostabu, kad didesnę dalį Respublikos užsienio reikalų tvarkė Saksonijos diplomatai, kurios kunigaikštis kartu buvo ir Respublikos valdovas. Augustas II užsienio reikalų klausimus sprendė pasitardamas su savo Slaptuoju kabinetu bei kaip Saksonijos kunigaikštis disponavo pakankamais finansiniais ištekliais, kad galėtų greitai ir efektyviai spręsti užsienio politikos problemas².

Vis dėlto Respublika turėjo savo avarinius mechanizmus, kurie leido rasti išeitį, atrodytų, neįmanomose situacijose. Esant seimo darbo paralyžiui, šio funkcijas užsienio politikos srityje perėmė Senato taryba. Net Augustui II nesirūpinant Respublikos diplomatine tarnyba 1697–1720 m. buvo išsiųsta apie 30 diplomatinų pasiuntinių į įvairias

¹ Sandomiro konfederacinės generalinės tarybos sprendimai, kurie prilygo seimo sprendimams.

² GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Dyplomacja polska w dobie unii personalnej polsko-saskiej. Polska służba dyplomatyczna XVI–XVIII w.* Red. Z. Wojcik. Warszawa, 1966, p. 369–379.

valstybes³. Dalį diplomatinių funkcijų valstybinių krizių laikotarpiu perimdavo konfederacijos⁴. Didžiojo Šiaurės karo metais išaugo Lenkijos ir Lietuvos didžiųjų etmonų vaidmuo. Daugelį metų trunkant vidaus valdžios suirutei, didelė dalis diplomatinių santykių, ypač su Rusija, perėjo į etmonų rankas, kurie kontroliavo kariuomenę, nes ji iš esmės buvo vienintelė organizuota valstybinė struktūra krizės sąlygomis⁵.

Iki šiol istoriografija dažniausiai bando į diplomatinę tarnybą žiūrėti išimtinai iš „centralizuotos“ valstybės pozicijų. Respublika kritikuojama dėl negebėjimo sukurti efektyvios ir gerai finansuojamos diplomatinės tarnybos. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tokios centralizuotos tarnybos sukūrimas niekada nebuvo Respublikos piliečių (bajorijos) tikslas. Veikiau atvirkščiai. Seimo kontrolė diplomatinei tarnybai puikiai tiko, nes seimo darbą kontroliavo seimeliuose išrinkti bajorijos pasiuntiniai. Iširus seimui egzistavo kiti anksčiau minėti būdai, kaip vykdyti valstybės diplomatinės funkcijas, tad šiame straipsnyje imamasi kitokios metodologinės prieigos prie diplomatinės tarnybos krizės problemos. Norima pasižiūrėti į krizę ne iš centrinių Respublikos valdžios organų, bet iš visuomenės perspektyvos. Per praktinį menkai istoriografijoje žinomas Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos diplomatinės misijos pas Rusijos carą Petrą I, įvykusios 1716 m., pavyzdį norima iširti, kaip seimo krizės sąlygomis vykdavo pasiuntinių išsiuntimas ir ar bajorija (susijungusi į konfederaciją) buvo pajėgi viena spręsti diplomatinės valstybės problemas⁶. Straipsnyje taikomi aprašomasis ir kritinės šaltinių analizės tyrimo metodai.

Straipsnyje remiamasi gausia iki šiol istoriografijos nenaudota Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos archyvų bei bibliotekų archyvine medžiaga. Pagrindiniai straipsnio šaltiniai: Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve saugomi A. K. Sapiegos diplomatinės misijos dokumentai, taip pat A. K. Sapiegos korespondencija, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, įvairi Lenkijos ir Lietuvos pareigūnų korespondencija, saugoma Lenkijos archyvuose ir bibliotekose, taip pat kiti viešieji dokumentai ir senieji spaudiniai.

³ Ibid., p. 379.

⁴ Ibid., p. 389.

⁵ LINK-LENCZOWSKI, Andrzej. *Dyplomacja hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego w latach 1706–1725*. Daktaro disertacija. Uniwersytet Jagielloński, 1980, p. 197.

⁶ A. K. Sapiegos biogramoje teigiama, kad jis buvo išrinktas pasiuntiniu pas carą, bet tos misijos neatliko: PALKIJ, Henryk. Antoni Kazimierz Sapieha. *Polski słownik biograficzny*, t. 34/4, 1993, p. 580; Jolita Sarcevičienė publikuoto A. K. Sapiegos dienoraščio įžangoje keliais sakiniais pamini, kad Sapiega turėjo dalyvauti diplomatinėje misijoje: *Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis*. Red. ir vert. J. Sarcevičienė. Vilnius, 2021, p. 11. Apskritai lietuviškoji istoriografija išsamiau tyrinėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatiją tik iki XVI a. pabaigos. Pažymėtinas naujausias darbas šioje srityje: SIRUTAVIČIUS, Marius. *Diplomatinės veiklos organizacija LDK 1569–1604 metais*. Kaunas: VDU, 2018.

Padėtis šalyje 1716 m. pradžioje

1715 m. vasara Respublikoje buvo nerami. Lenkijoje ir Lietuvoje prieš valdovo Augusto II politiką vis labiau bruzdėjo bajorija. Ji buvo nepatenkinta tuo, kad karalius 1713 m. pabaigoje į šalį įvedė asmeninę saksų kariuomenę, o jos išlaikymo našta užkrovė ant bajorijos pečių. Šis nepasitenkinimas virto atvira kova 1715 m. spalio 1 d. Tą dieną kelių tūkstančių karių Lenkijos kariuomenės korpusas, stovintis pietinėje Lenkijoje, paskelbė konfederaciją. Per kelis mėnesius konfederacija išplito po visą Lenkiją, o 1715 m. lapkričio 26 d. oficialiai buvo suformuota visą Lenkiją apimančios Tarnogrudo konfederacijos vadovybė. Konfederacija buvo suformuota kaip atsakas į prieštaringą Augusto II politiką: karalius į Respubliką įvedė asmeninę saksų kariuomenę ir planavo valstybės valdymo reformas nesitardamas su bajorija. Dar svarbiau, karalius įvairiais būdais atidėliojo seimo sušaukimą. Tarnogrudo konfederacija buvo vidutinės ir smulkiosios bajorijos judėjimas, nukreiptas prieš karaliaus politiką, etmonų, didikų ir senatorių įsigalėjimą Respublikos vidaus politikoje⁷.

Suformuota konfederacija greitai perėmė Mažosios Lenkijos vaivadijų kontrolę į savo rankas. Konfederacijai vadovavo generalinis maršalka Stanislovas Leduchovskis, paprastas bajoras iš Voluinės vaivadijos. Konfederacijos metu jis turėjo teisę sušaukti seimelius ir formuoti karinius dalinius. Kariuomenei vadovavo karinis maršalka, kuris paklusdavo S. Leduchovskio įsakymams. Maršalka visus svarbiausius sprendimus turėjo priimti kartu su konfederacine taryba. Lenkijos konfederatai išsiuntė pasiuntinius su kvietimu suformuoti konfederacijas kitoms Lenkijos karalystės dalims ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei⁸.

Tarnogrudo konfederatai manė, jog jų konfederacija turi pakankamą legitimumą veikti visose vidaus ir užsienio politikos srityse. Rusijos pozicija Respublikos vidaus konflikto atžvilgiu buvo labai svarbi. Konfederatai bijojo, kad Rusijos kariuomenė gali suteikti pagalbą karaliaus pusei, o ši bijojo, kad rusai gali paremti konfederatus. Konfederatai tiesiogines derybas su Rusijos caro Petro I įgaliotu pasiuntiniu Respublikoje Grigorijumi Dolgorukiu pradėjo 1715 m. gruodžio pradžioje Varšuvoje. Derybomis su Rusijos diplomatu nebuvo apsiribota, kiek vėliau Tarnogrudo konfederatai išsiuntė diplomatinis pasiuntinius pas Habsburgus⁹.

Suformavus Tarnogrudo konfederaciją, tiek konfederatai, tiek karaliaus aplinka suvokė, kad derybos turbūt yra vienintelis kelias baigti neramumus, ypač kuomet

⁷ PORAZIŃSKI, Jarosław. Funkcje polityczne i ustrojowe rad senatu w latach 1697–1717. *Kwartalnik Historyczny*, t. 91, 1984, p. 40; GIEROWSKI, Józef. *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*. Wrocław, 1953, p. 305–306; KRIEGSEISEN Wojciech. Zmierzch staropolskiej polityki, czyli o niektórych cechach szczególnych polskiej kultury politycznej przełomu XVII i XVIII wieku. *Zmierzch kultury staropolskiej. Ciągłość i kryzysy (wieki XVII–XIX)*. Red. U. Augustyniak, A. Karpiński. Warszawa, 1997, p. 26.

⁸ ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, loyalty and rebellion: the Grand Duchy of Lithuania and the Great Northern War, 1709–1717*. London and New York, 2018, p. 172–174.

⁹ GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Dyplomacja polska doby saskiej*, p. 368–369.

Saksonijos kariuomenės įvykdytas konfederatų puolimas 1715 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais nedavė apčiuopiamų rezultatų. Rusijos, kaip vidaus konflikto tarpininkės, idėja užgimė 1715 m. vasarą svarbiausių Respublikos pareigūnų, tokių kaip Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Konstantinas Pocijus, Lenkijos didysis etmonas Adomas Mikalojus Sieniavskis ir kitų, galvose¹⁰. Rusijos diplomatija neprieštaravo tarpininkavimui, atvirkščiai – tai buvo proga padidinti savo įtaką Respublikoje ir pamokyti karalių Augustą II, kuris jau kurį laiką bandė vykdyti nepriklausomą vidaus ir užsienio politiką bei Respublikoje planavo jos santvarką keičiančias reformas. 1715 m. pabaigoje Rusijos diplomatijos tikslas buvo gauti oficialų tarpininkavimo prašymą iš konfederatų. Buvo manoma, kad tokiu atveju karalius ir jo aplinka neturės kitos išeities, kaip tik sutikti su Rusijos tarpininkavimu. Rusijos trumpalaikis tikslas buvo gana paprastas – baigti neramumus Respublikoje, mat Rusijos ilgalaikis tikslas buvo sėkmingai baigti tebevykstantį karą su Švedija. Žinoma, tarpininkaujant Respublikos vidaus konflikte buvo galima sėkmingai didinti savo įtaką šioje valstybėje, bet atrodo, kad tai nebuvo Rusijos mediacijos tikslas *per se*.

Vis dėlto iki pat 1716 m. pradžios konfederatai nenorėjo oficialiai kreiptis į Rusijos pusę su mediacijos prašymu. Iš dalies buvo bijoma, kad caras gali panaudoti savo tarpininkavimą kaip pretekstą pasilikti sau Livoniją (anksčiau valdytą Švedijos, bet užimtą Rusijos kariuomenės 1710 m.), pažadėtą Respublikai 1704 m. pasirašytoje sąjunginėje sutartyje tarp Rusijos ir Respublikos¹¹. Dar viena svari priežastis buvo Rusijos kariuomenės žiemojimas Lenkijoje. Kuomet buvo suformuota Lenkijos kariuomenės konfederacija, Rusijos kariuomenės korpusas žygiavo per Lenkijos teritoriją į Pomeraniją. Ten Rusijos kariuomenė turėjo padėti Prūsijos, Danijos ir Saksonijos kariuomenėms užimti paskutinį Švedijos bastioną Pomeranijoje – Štralzundo miestą. Konfederacijos susiformavimas užklupo Augustą II ir jo aplinką nepasiruošusius. Lenkijos senatoriai manė, kad tik visiškas iš neatidėliotinas saksų kariuomenės išvedimas iš Respublikos gali numalšinti neramumus. Karalius tuo tarpu vengė pradėti derybas su konfederatais. Tokiomis aplinkybėmis Lenkijos kancleris Jonas Šembekas ir Augusto II favoritas saksų kariuomenės feldmaršalas Jokūbas Flemingas paprašė Rusijos karinės pagalbos. Rusijos caro pasiuntinys prie Augusto II dvaro Grigorijus Dolgorukis buvo įtikintas, kad naujoji konfederacija – tai buvusių Švedijos šalininkų planas nuversti Augustą II. Žaibiškas konfederacijos išsiplėtimas buvo pakankama priežastis, kad G. Dolgorukis tuo patikėtų. Jis įsakė minėtam Rusijos kariuomenės korpusui sulėtinti savo maršą.

Kaip tik tuo metu Danijos ir Prūsijos karaliai pareiškė, kad pagalbinės Rusijos kariuomenės jiems jau nebereikia, todėl ši ir pasiliko žiemoti Respublikoje. G. Dolgorukis stengėsi įtikinti konfederatus, kad jiems reikalinga Rusijos kariuomenė, nes tik ji yra pakankamas svirtas, jog karalius išves saksų kariuomenę iš Respublikos.

¹⁰ ŠAPOKA, Mindaugas. Zjazd szlachty litewskiej w Wilnie w 1715 roku. *Zapiski Historyczne*, t. 88, 2023, p. 45.

¹¹ GIEROWSKI, Józef Andrzej. Wokół mediacji w traktacie warszawskim w 1716 r. *Na szlakach Rzeczypospolitej w nowożytnej Europie*. Red. Andrzej Link-Lenczowski. Kraków, 2008, p. 514.

Nors 1716 m. sausio 18 d. Rusios Ravoje be Rusijos tarpininkavimo buvo pasirašytas taikos susitarimas tarp karaliaus įgaliotinių ir konfederatų, jis nenumatė, kada tiksliai saksų kariuomenė bus išvesta iš Respublikos, bei numatė dar vieną kontribuciją jiems išlaikyti. Lietuvos didysis etmonas L. K. Pociėjus slapta susitiko su Lenkijos konfederacijos maršalka S. Leduchovskiu ir įtikino jį, kad su caro mediacija galima pasiekti kur kas geresnį susitarimą. S. Leduchovskis L. K. Pociėjui pažadėjo, kad konfederatai atmes Rusios Ravos susitarimą ir parašys formalų kreipimąsi į carą su prašymu tarpininkauti. Tai konfederatai netrukus įgyvendino. L. K. Pociėjus caro kvietimu vasario mėnesį nuvyko į Rygą, kur susitikime pastarajam paaiškino, jog Rusios Ravos susitarimas neatitiko konfederatų norų, todėl teko jį atmesti. Petro I buvo prašoma būti tarpininku vidaus konflikte. Caras savo pozicijos nekeitė ir su tuo sutiko¹².

Pasiuntinių išsiuntimas

Tokiomis aplinkybėmis 1716 m. pradžioje Lietuvos seimeliai norėjo suformuoti konfederaciją Lietuvoje. Prie to prisidėjo ir Tarnogrudo konfederacijos pasiuntiniai, kurie dalyvavo Vilniaus pavieto grabnyčių seimelio posėdyje. Vilniaus seimelis suformavo vietinę konfederaciją 1716 m. vasario 3 d., o šio seimelio pavyzdžiu pasekė daugelis kitų Lietuvos seimelių. Kovo 5 d. Vilniaus seimelis išsiuntinėjo kitiems seimeliams kvietimus atsiųsti savo pasiuntinius į Vilnių, kur kovo pabaigoje turėjo prasidėti Lietuvos bajorijos suvažiavimas, suformuosiantis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinę konfederaciją¹³.

Kovo 23 d. prasidėjusiame Vilniaus suvažiavime pirmojoje sesijoje posėdžiaujantys pavietų atstovai pakvietė į posėdį Lietuvos didįjį etmoną L. K. Pociėjų. Jo išvyka į Rygą buvo apaugusi gandais. Be to, pats etmonas 1715 m. vasarą buvo sušaukęs kitą bajorijos suvažiavimą Vilniuje, kuriame pažadėjo ginti bajoriją nuo kontribucijų saksų kariuomenei, bet Petru I tam nepritarus, turėjo išsižadėti susitarimo su bajorija ir sudaryti susitarimą su karaliumi dėl saksų kariuomenės išlaikymo Lietuvoje¹⁴. Dėl to L. K. Pociėjaus, kaip svarbiausio Lietuvos pareigūno, autoritetas bajorijos akyse buvo smarkiai kritęs. Atvykęs į suvažiavimą jis turėjo pasiaiškinti, kokių tikslu vykęs į Rygą susitikti su caru. Etmono žodžiais tariant, jis „effecit mediationem tego monarchi et certam assistentiam Reipublicae inquantumby sasów król jm. niechciał wyprowadzić et exigere contributiones“¹⁵. Kovo 24 d. buvo perskaitytas Tarnogrudo konfederacijos aktas ir priesaikos,

¹² ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, loyalty and rebellion*, p. 175–180.

¹³ *Ibid.*, 181–183.

¹⁴ Plačiau apie tai žr.: ŠAPOKA, Mindaugas. *Zjazd szlachty litewskiej w Wilnie w 1715 roku*, p. 25–52.

¹⁵ Lot., lenk: „Pasięké to monarcho mediaciją ir tikrą pagalbą Respublikai, jeigu jo didenybė karalius nenorėtų išvesti saksų ir toliau norėtų rinkti kontribucijas.“ Motiejaus Juozapo Ancutos laiškas Karoliui Stanislovui Radvilai, 1716 m. kovo 27 d. *Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje* (toliau – AGAD), *Radvilų archyvas* (toliau – AR), V dalis (toliau – V), b. 126/III, p. 136.

paskirta komisija surašyti tokius pat Lietuvos konfederacijos dokumentus. Kovo 25 d. išrinktasis Lietuvos konfederacijos maršalka Ašmenos pavieto vėliavininkas Kristupas Sulistrovskis ir Lietuvos didysis etmonas prisiekė pagal jiems paruoštą konfederacijos priesaiką. Taip pat maršalkai buvo paskirta po vieną konsiliarą (patarėją) iš kiekvieno pavieto. Tuomet susirinkimas nusprendė paskirti pasiuntinius pas Rusijos carą Petrą I. Pasiuntiniais tapo Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapiega ir Gardino taurininkas Kazimieras Piontkovskis (Kazimierz Piątkowski)¹⁶. Turimi šaltiniai leidžia teigti, kad šios kandidatūros nesutiko didelio pasipriešinimo ir buvo patvirtintos be didesnių ginčų. K. Piontkovskis buvo siūlomas pirmąją posėdžių dieną kaip kandidatas užimti Lietuvos konfederacijos maršalkos postą, bet ši kandidatūra nesulaukė pritarimo, nes, stebėtojo žodžiais tariant, „rozumiejąc, że będzie partialis jm. panu hetmanowi, więcej nikt go nienominował“¹⁷. Nežinoma, ar antrasis pasiuntinys pas carą A. K. Sapiega Vilniaus suvažiavime dalyvavo nuo pradžių, bet jis pasirašė konfederacijos aktą kaip Trakų pavieto atstovas¹⁸.

Turimi istoriniai šaltiniai iki galo neatskleidžia priežasčių, kodėl Vilniaus suvažiavimui prirėkė išsiųsti pasiuntinį pas carą. Įtikinamiausias paaiškinimas būtų, kad tai turėjo būti Lenkijos konfederatų sprendimą atkartojantis žingsnis. Atrodo, kad neseniai Rygoje su caru susitikęs L. K. Pociėjus žinojo, jog Rusijos dvarui būtinas rašytinis tarpininkavimo prašymas. Dar kovo 22 d. L. K. Pociėjus išsiuntė laišką carui, kuriame rašė, kad

„sesja całej prowincji księstwa Litewskiego dnia jutrejszego tu się zaczyna, z której zdaje się wszystkiem posłom województw wyprawić publiczną legacją do waszej carskiej mości cum supplicii libello do majestatu jego pańskiego, żebyś rozruchy i rewolucje w ojczyźnie naszej zaczęte poważną interpozycją i mediacją pomiarkować i uspokoić raczył“¹⁹.

Panašiai Lietuvos etmonas savo laiške Lietuvos kancleriui Karoliui Stanislovui Radvilai pasiuntinių pas carą išsiuntimą aiškino tuo, kad suvažiavimas nori pasiteisinti prieš carą, kad Lietuvos konfederacija suformuota „solo zelo libertatis [...] non ex aliqum factione ani przeciwko Majestatowi“²⁰. Taigi pasiuntinių iniciatyva galėjo kilti

¹⁶ Ibid., p. 135–138.

¹⁷ Lot., lenk.: „Suprasdami, kad bus šališkas jo malonybei ponui etmonui, niekas jo daugiau nenominavo.“ Ibid.

¹⁸ KONFEDERACYA generalna nierozdzielnie całej prowincyey Wielkiego Księstwa Litewskiego z woyskiem, zgodnie od Woiewodztw, ziem, y powiatow uczyniona w Wilnie Anno Domini 1716, mśca Marca dnia 23 [be v. ir d.].

¹⁹ Lot., lenk.: „Visos Lietuvos kunigaikštystės provincijos sesija rytoj čia prasideda, kuri visiems vaivadijų pasiuntiniams pritariant išsiųs viešą pasiuntinybę pas jūsų carišką didenybę su raštišku prašymu jūsų poniškajam majestatui, kad autoritetingomis pastangomis ir tarpininkavimu mūsų tėvynėje prasidėjusius neramumus ir revoliucijas teiktumėtės nuraminti.“ Liudviko Konstantino Pociėjaus laiškas Petru I, 1716 m. kovo 22 d. *Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas* (toliau – RGADA), f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 5, l. 10V.

²⁰ Len., lot.: „Tik dėl laisvės noro [...] ne dėl kažkokių falcijų ar prieš valdovą.“ Liudviko Konstantino Pociėjaus laiškas Karoliui Stanislovui Radvilai, 1716 m. kovo 9 d. AGAD, AR, V, b. 11913/III, p. 125.

iš L. K. Pociėjaus, kurio autoritetas dėl prieštaringų veikslių 1715 m. vasarą bajorijos akyse buvo kritęs. Etmonui Rusijos tarpininkavimas buvo turbūt vienintelis kelias išsaugoti politinę įtaką Lietuvoje bei valdžią kariuomenei, ypač žinant, kad Lenkijoje konfederatai atėmė kariuomenės valdžią iš tenyškščio didžiojo etmono ir atidavė ją savo išrinktajam kariniam maršalkai.

Vidinės opozicijos etmonui egzistavimą patvirtina rusiški šaltiniai. Prieš prasidedant Vilniaus suvažiavimui maždaug 30 įvairių pavietu pasiuntinių atėjo pas asmeninį caro pasiuntinį prie L. K. Pociėjaus Ivaną Gorochovą ir prašė, kad pasiuntinys

„писаль к Его Царскому Величеству штоб мы учинили в Литве связокъ и пристаем к конфедератом короннымъ не для повреждения и противности интересомъ Его Царского Величества. Також и непротив Его Королевского Величества, но для показанных нам разорений и тяжкихъ поборов контрибуций от войск саксонскихъ. И штоб де Его Царское Величество насъ в милости своей неотставиль“²¹.

Ne visi suvažiavimo dalyviai pasitikėjo Lietuvos didžiuoju etmonu ir, be abejo, nenorėjo, kad visi kontaktai su caru būtų jo rankose. Etmonas, pašonėje turėdamas asmeninį caro diplomata, galėjo bet kada ir bet koku klausimu kreiptis į Petrą I. Todėl tiesioginė konfederacijos išsiųsta misija pas Rusijos carą turėjo užmegzti tiesioginį kontaktą su Rusijos caro dvaru. Tą patvirtina ir I. Gorochovo pranešimas, kuriama teigiama, kad tie patys pavietų pasiuntiniai, kurie atėjo pas jį pasiteisinti dėl savo veikslų, taip pat kalbėjo:

„На гетмана Потья что онъ к Ръчи Посполитой недоброжелателень и вседе радветь и смотритъ интересу королевского и войскъ саксонскихъ.“²²

Vėlesniame pranešime I. Gorochovas dar kartą patvirtino, kad siunčiamą diplomatinę misiją pas carą reikia sieti su caro tarpininkavimo priėmimu²³.

Taigi diplomatinė misija pas carą buvo suinteresuoti tiek Lietuvos didysis etmonas, tiek suvažiavimo dalyviai, nepatenkinti etmonu. Vilniaus suvažiavimo dalyviai, matyt, siekė nusiųsti atskirus nuo Lenkijos pasiuntinius pas carą su savotišku „pasiteisnimu“ dėl savo veikslų, nes, kaip minėta, 1715 m. pabaigoje konfederatai kaltinti prielankumu Švedijai, su kuria tiek Rusija, tiek Respublika, tiek Augusto II tėvoninė

²¹ Rus: „Rašytų jo cariškai didenybei, kad mes Lietuvoje sukūrėme sąjungą ir jungiamės prie Karūnos konfederatų nenorėdami pakenkti jo cariškos didenybės interesams. Taip pat ir ne prieš jo karališką didenybę, bet dėl mūsų nuniokojimo ir sunkiai pakeliamų kontribucijų rinkimo saksų kariuomenei. Ir kad jo cariška didenybės malonė mūsų neapleistų.“ Ivano Gorochovo laiškas Gavriliui Golovkinui, 1716 m. kovo 6 d. *RGADA*, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 22, l. 21–21v.

²² Rus: „Ant etmono Pociėjaus, kad jis Respublikai gero nelinki ir visuomet žiūri karaliaus ir saksų kariuomenės interesų.“ Ivano Gorochovo laiškas Gavriliui Golovkinui, 1716 m. kovo 6 d. *RGADA*, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 22, l. 21v.

²³ Ivano Gorochovo laiškas Gavriliui Golovkinui, 1716 m. kovo 29 d. *RGADA*, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 22, l. 37.

kunigaikštystė Saksonija vis dar tebekariavo. L. K. Pociėjui tokia misija buvo nudinga, idant nuvežtų raštišką prašymą Rusijai tarpininkauti.

Nors 1716 m. Vilniaus suvažiavimo eiga yra gana gerai dokumentuota, kokiomis tiksliai aplinkybėmis pasiuntiniais pas carą buvo pasirinkti Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapiega ir Gardino taurininkas Kazimieras Piontkovskis, istoriniai šaltiniai neatskleidžia. Merkinės seniūno atveju tam tikrą vaidmenį galėjo suvaidinti jo praeitis. Po Poltavos mūšio A. K. Sapiega buvo pasitraukęs į Kunigaikštišką Prūsiją, kur nepakluso savo tėvo Jurgio Stanislovo Sapiegos norams ir atkakliai laikėsi prošvediškos grupuotės kartu su savo tėvo pusbroliu, buvusiu Lietuvos didžiuoju etmonu iš Stanislovo Leščinskio nominacijos Jonu Kazimieru Sapiega. Pastarajam išvykus į Benderus susitikti su Karoliu XII, A. K. Sapiega buvo paliktas vadovauti Kunigaikštiškoje Prūsijoje besislapstantiems švedų šalininkams, kurie kartis nuo karto įsiverždavo į Lietuvos teritoriją. Tik 1713 m. pradžioje dauguma buvusių S. Leščinskio šalininkų pripažino Augustą II. Tarp jų buvo ir A. K. Sapiega, kuriam 1713 m. kovo mėnesį Augustas II patvirtino amnestiją²⁴.

Kaip minėta, Lenkijoje suformavus Tarnogrudo konfederaciją Augusto II aplinka iš karto ėmė kaltinti konfederatus, kad šie siekia grąžinti į sostą Stanislovą Leščinskį ir veikia Švedijos naudai. Konfederatai visais įmanomais būdais neigė bet kokius ryšius su Švedija ir yra mažai įrodymų, kurie patvirtintų, jog konfederacija buvo suorganizuota Švedijos šalininkų²⁵. Tad kas būtų buvę išmintingiau negu nusiųsti buvusį švedų šalininką į diplomatinę misiją pas carą, kuris pareikštų Lietuvos norą priimti caro mediaciją? Antroji priežastis, kodėl galėjo būti pasirinktas A. K. Sapiega, – suintensyvėję Sapiegu šeimos ryšiai su Rusijos pareigūnais, ypač caro favoritu Aleksandru Menšikovu. Sapiegu šeima 1711 m. užstatė A. Menšikovui Horkų valdą, esančią Oršos paviete, už 240 tūkstančių auksinų. Taip pat Sapiegos su A. Menšikovu turėjo ginčą dėl Dubrounos valdos. Ją L. K. Pociėjus užstatė A. Menšikovui 1710 m., nors jam priklausė tik pusė šios valdos, o pusė – Sapiegoms. Pastarieji laimėjo bylą prieš A. Menšikovą Lietuvos Vyriausiamame Tribunole. Pagal sprendimą, pusė Dubrounos turėjo grįžti Sapiegoms, jiems turėjo būti sumokėta 2 milijonai auksinų kompensacija.

²⁴ ŠAPOKA, Mindaugas. Lietuvos kariuomenės kampanija 1712 m. ir prošvediško perversmo galimybės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Karo archyvas*, t. 34, 2019, p. 35, 55–56.

²⁵ Lenkų istorikas Józefas Feldmanas palaikė nuomonę, kad Tarnogrudo konfederacija kilo dėl buvusių švedų šalininkų intrigų, žr.: FELDMAN, Józef. Geneza konfederacji tarnogrodzkiej. *Kwartalnik historyczny*, t. 42/3, 1928, p. 493–531. Visgi istoriografijoje įsitvirtinusi nuomonė, kad konfederacija buvo natūrali bajorijos reakcija į prievartinį Saksonijos kariuomenės išlaikymą, žr. GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością*, p. 287–300. Rusijos caras taip pat galėjo prisidėti prie konfederacijos susiformavimo, bandydamas sustabdyti Augusto II pastangas vykdyti nepriklausomą nuo Rusijos politiką, žr.: Idem. *Traktat przyjazni Polski z Francją*, Warszawa, 1965, p. 219–240; КРИГЗАЙЗЕН, Войцех. Тарногородская конфедерация (1715–1717 гг.): проявление внутреннего кризиса шляхетской Речи Посполитой или результат конфликта в отношениях России с Саксонией? Россия, Польша, Германия в европейской политике: исторический опыт взаимодействия и императивы сотрудничества. Ред. Б. В. Носов. Москва, 2012, p. 105–110. Palyginti su: ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, loyalty and rebellion*, p. 163–164, 167–170.

Žinoma, priversti A. Menšikovą įvykdyti teismo sprendimą buvo sunku, o gal ir visai neįmanoma. Todėl Sapiegos ir L. K. Pociėjus susitarė ir nusiuntė pasiuntinį pas A. Menšikovą, kuris 1714 m. liepos mėnesį pasiūlė A. Menšikovui įsigyti Sapiegoms priklausančią valdos pusę, bet šis atsisakė tai padaryti ir toliau laikė galiojančiu kontraktą, sudarytą su L. K. Pociėjumi. Tuomet Lietuvos didysis etmonas sugalvojo naują schemą, kaip apgauti A. Menšikovą. Jis turėjo pasiūlyti A. Menšikovui įsigyti visą valdą. Kai jis tai padarys, Jurgis Stanislovas ir jo brolis Aleksandras Povilas Sapiegos galės paduoti A. Menšikovą į teismą ir laimėti bylą Vyriausiajame Tribunole. Laimėjus bylą L. K. Pociėjus padės Sapiegoms ginklu atsiimti šią valdą ir perimti jos kontrolę. A. Menšikovas sutiko su šiuo pasiūlymu. Pardavimo kontraktas buvo baigtas 1715 m. gegužės 25 d., o L. K. Pociėjui buvo sumokėti 141 664 taleriai, atvežti A. Menšikovo įgaliotinio. Tiesa, šioje schemeje buvo viena problema. Tai buvo Kazimieras Jonas Sapiega, Aleksandro Povilo ir Jurgio Stanislovo tėvas bei Antano Kazimiero senelis. Senojo Sapiegos sūnūs neinformavo apie jų suartėjimą su L. K. Pociėjumi. Tą pačią dieną, kai buvo sumokėti pinigai, K. J. Sapiega užprotestavo Dubrounos pardavimą, nes ši valda priklausiusi jam. 1715 m. birželio mėnesį K. J. Sapiega liepė savo sūnui Jurgiui Stanislovui vykti į Sankt Peterburgą ir atnaujinti derybas su A. Menšikovu²⁶. Asmeniniai ryšiai su Rusijos pareigūnais visuomet buvo svarbūs diplomatinuose santykiuose, tad negalima atmesti aplinkybės, kad dėl šių ryšių A. Sapiega ir buvo pasirinktas kaip konfederacijos atstovas diplomatinei misijai pas carą. Antrasis pasiuntinys K. Piontkovskis, šaltiniuose įvardijamas kaip etmonui artimas žmogus, galėjo esant reikalui prižiūrėti A. K. Sapiegą. Jis galėjo būti paskirtas etmono iniciatyva, nes, kaip minėta, L. K. Pociėjus taip pat buvo suinteresuotas šia misija.

A. K. Sapiegos ir K. Piontkovskio instrukcija buvo datuota 1716 m. kovo 30 d. Po palinkėjimų carui sėkmės ir Dievo apvaizdos globos visuose ateities darbuose bei deklaracijos, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ištikimai laikosi sąjungos su caru, pasiuntiniai turėjo paaiškinti, kokiais gi tikslais buvo sušauktas Vilniaus suvažiavimas. Susirinkimas esą įvyko tik dėl saksų kariuomenės tironiško elgesio Respublikoje. Saksų kariuomenė negailėjusi nė bažnyčių, nei bajorijos dvarų. Daugelis žymių bajorų bei dvasininkui buvę sumušti arba suimti. Visa tai buvo daroma karo su Švedija pretekstu. Tačiau karas vyko ne Respublikoje, o Pomeranijoje. Tuo metu, kai Lenkija ir Lietuva per pasiuntinybes negalėjo išprašyti valdovo išvesti saksų kariuomenę, jos turėjo imtis gynybos, kuri leista karaliaus jo prisiektuose *pacta conventa* punktuose²⁷.

²⁶ ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, loyalty and rebellion*, p. 151–152.

²⁷ Augusto II priesaika teigė: „Et si in aliquibus juramentum meum violavero, nullam mihi incolae Regni omniumque Dominiorum uniuscujusque gentis obdetientiam praestare debebunt.“ *Volumina legum Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego*. Petersburg, 1860, t. 6, p. 9. *Pacta conventa* punktuose buvo įrašytas draudimas įvesti saksų kariuomenę į Respubliką: „Woysk cudzoziemskich sine speciali consensu et scitu Reipublicae na Seymie, wprowadzać w Państwo Koronne y WXL et annexas omnes Provincias nie będziemy.“ *Ibid.*, p. 18. Bet tuo pačiu metu kitoje *pacta conventa* vietoje Augustas II pasižadėjo su savo saksų kariuomene užimti Kamenecą (1697 m. elekcijos metu tebevykstančiame kare su turkais) bei suteikti 6000 saksų kariuomenę kitiems karams

Vis dėlto pasiuntiniai turėjo pabrėžti, kad nors ir imtasi gynybos, konfederacija tvirtai laikosi noro išlaikyti Augustą II kaip laisvos tautos karalių; konfederacija taip pat yra nusiteikusi visomis priemonėmis jį ginti. Pasiuntiniai taip pat turėjo prašyti caro, kad šis, laikydamasis su Respublika saistomos sąjunginės sutarties ir dėl geranoriškos širdies lenkų tautai, prašytų Augusto II per savo įgaliotinį pasiuntinį Respublikoje Grigorijų Dolgorukį, kad karalius be tolesnio krikščioniško kraujo praliejimo išvestų savo kariuomenę iš Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Juolab kad Švedijos karalius jau išvytas iš Pomeranijos,²⁸ o jeigu jis ir sugalvotų išlaipinti savo kariuomenę Respublikoje, ši pajėgi savo jėgomis apsiginti. Pasiuntiniai dar turėjo prašyti, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė būtų laisva nuo Rusijos kariuomenės žygių. Kariuomenė žygiuodama alina kraštą, kuris yra sunkios būklės dėl paskutinio nederliaus. Kitas prašymas lieti Kuršo kunigaikštystę. Pasiuntiniai turėjo pasiskųsti carui, kad su Kuršo kunigaikštyste besiribojantys Lietuvos pavietai kenčia nuo įvairių ginkluotų žmonių, atvykstančių iš Kuršo ir Rusijos. Caro buvo prašoma paskirti komisarus, kurie turėjo ištirti tokių žmonių padarytas skriaudas tiek Kuršo kunigaikštystėje, tiek Lietuvoje. Caro taip pat buvo prašoma įvykdyti dar 1711 m. pradžioje Respublikos įgaliotajam pasiuntiniui Lietuvos didžiajam maršalkai Martynui Dominykui Valavičiui duotą pažadą paleisti visus Rusijoje laikomus belaisvius iš Lenkijos ir Lietuvos. Instrukciją visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vardu pasirašė Lietuvos generalinės konfederacijos maršalka Kristupas Sulistrovskis²⁹. Vilniaus suvažiavimo metu skaitant instrukciją pasiuntiniams pas carą kažkas iš dalyvių ėmė šaukti, kad reikia įtraukti punktą, jog caras grąžintų per karą su Švedija išvežtas patrankas ir į nelaisvę paimtus žmones. Vis dėlto K. Sulistrovskis tuo metu nusprendė baigti dienos sesiją ir atidėti ją iki kitos dienos ryto³⁰. Taip patrankų klausimas nugrimzdo užmarštin. Kitą dieną buvo paruoštas instrukcijos priedas, kuriame buvo vienintelis prašymas atlyginti Minsko kašteliono Danieliaus Vyhovskio valdose įvykdytas Rusijos kariuomenės skriaudas. Sunku pasakyti, ar šis papildomas punktas buvo paruoštas pritariant Vilniaus suvažiavimo dalyviams, ar buvo asmeninė A. K. Sapiegos iniciatyva.

---

ateityje, bet galutinis sprendimas (priimti pagalbą ar ne) paliekamas Respublikai: „Czego wszystkiego ordini Statuum zostawuie liberam dispositionem.“ Ibid., p. 21. Atrodytų, kad abu punktai prieštarauja vienas kitam, bet iš tikrųjų taip buvo padaryta specialiai. Bendras draudimas įvesti kariuomenę veikė kaip saugiklis, bet šiuo konkrečiu karo su turkais atveju Respublika sutiko priimti karaliaus siūlomą pagalbą, o dėl tolesnės pagalbos kituose karuose spręs Respublika. Tai neprieštarauja bendram draudimui įvesti kariuomenę, nes ten irgi paminėta, kad Respublika gali nepaisyti šio draudimo, jeigu tai jai bus naudinga: „Sine scitu, et speciali consensu caley Rzpltey nie będziemy.“ Ibid., p. 18.

²⁸ Štralzundas kapituliavo 1715 m. pabaigoje.

²⁹ Instrukcja do najjaśniejszego majestatu jego carskiego wieliczeństwa od nas senatorów duchownych i świeckich dignitarzów i komisarzów stanów całej prowincji W.X.L. którzyśmy się zebrali na dzień 23 marca 1716 r. na sesję prowincjalną do Wilna dana wielmożnym ichm. panom posłom Antoniemu Sapieże staroście Mereckiemu, Kazimierzowi Piątkowskiemu podczaszem Grodzieńskiemu anno ut supra miesięca marca 30 dnia. *RGADA*, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 28, l. 1–2.

³⁰ Naujienos is Vilniaus, 1716 m. balandžio 5 d. *Jogailaičių biblioteka*, b. 101, p. 192–194.

Viena aišku, kad A. K. Sapiega nepamiršo asmeninių interesų, mat D. Vyhovskis buvo A. K. Sapiegos būsimos žmonos Rachelės Teresės Vyhovskos tėvas³¹.

Taigi instrukcijoje nebuvo rašytinio prašymo carui tarpininkauti, kaip buvo žadėjęs savo laiške carui L. K. Pociėjus. Negalima atmesti, kad tokio rašytinio prašymo rusams neberekėjo, nes tokius prašymus lenkų konfederatai jau pateikė sausio pabaigoje – vasario viduryje³². Apie tai L. K. Pociėjus neabejotinai turėjo žinoti. Kita vertus, esant tokiam diplomatinės misijos tikslų posūkiui, galima įžiūrėti ir konfederacijos bandymą sumažinti L. K. Pociėjaus įtaką vidaus ir užsienio politikoje. Kitas žingsnis buvo konfederacijos aktu apribota etmono valdžia kariuomenei: nuo Lietuvos generalinės konfederacijos įkūrimo visos asignacijos ir kiti įsakymai kariuomenei turėjo būti išduodami tik su didžiojo etmono ir konfederacijos maršalkos parašais. 1716 m. liepos mėnesį L. K. Pociėjus bus visiškai nušalintas nuo vadovavimo kariuomenei.

Vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, ar tokia pasiuntinybė buvo legali ir neprieštaravo šalies įstatymams, sudėtinga. Be abejo, diplomatinės misijos buvo trijų seime dalyvaujančių luomų: karaliaus, senato ir bajorijos bendro sutarimo reikalas. Žiūrint iš valdovo pusės, kuris niekada neprisijungė prie Tarnogrudo ir Vilniaus konfederacijų, be abejo, A. K. Sapiegos misija neturėjo legitimumo, bet Vilniaus suvažiavime dalyvavusi bajorija jautė turinti visas teises suorganizuoti tokią diplomatinę pasiuntinybę, nes ji buvo paminėta konfederacijos akte – svarbiausiame bajorijos sąjungos dokumente, kuriuo buvo įkuriamas konfederacija ir skelbiami jos tikslai, o be jų įgyvendinimo konfederacijos nebuvo galima išformuoti.

Pasiuntinybės eiga

Tuo metu, kai generalinė Vilniaus konfederacija dar tik paskyrė savo pasiuntinius pas carą, Lenkijos konfederacijos pasiuntiniai jau turėjo parengtas konfederacijos sąlygas taikos sutarčiai ir vyko į Gdanską, kur turėjo susitikti Petras I ir Augustas II. Šiame mieste buvo pasirašytas caro tarpininkavimo susitarimas. Balandžio 26 d. konfederatų, Rusijos ir karaliaus atstovų pasirašytas planas numatė, kad Rusijos caras oficialiai perima tarpininkavimą vidaus konfliktui. Carui taikos derybose atstovaus jo įgaliotas pasiuntinys Respublikoje Grigorijus Dolgorukis. Caras įsipareigojo nieko nereikalauti iš Respublikos už tarpininkavimą. Plane buvo numatyta, kad bajorijos laisvės ir teisės bus išsaugotos visa apimtimi, o pagrindinis konfederatų reikalavimas – saksų kariuomenės išvedimas – turėsiąs būti įvykdytas keturios savaitės po

³¹ A. K. Sapiega ir D. Vyhovskis galėjo susitikti Vilniuje prieš pat prasidedant bajorijos suvažiavimui, nes antrasis iš jo išvyko apie kovo 20 d. Motiejaus Juozapo Ancutos laiškas Karoliui Stanislovui Radvilai, 1716 m. kovo 22 d. *AGAD, AR, V, 126/III*, p. 132–134. Negalima atmesti aplinkybės, kad šiuo laikotarpiu galėjo užsimegzti derybos dėl A. K. Sapiegos ir D. Vyhovskio dukters santuokos. Tikslį jų vedybų data nėra žinoma.

³² ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, Loyalty, Rebellion*, p. 180.

taikos pasirašymo. Iš karto po taikos pasirašymo karalius įsipareigojo sušaukti seimą. Paskutinė sąlyga numatė, kad jeigu kuri pusė nesutiks taikytis, G. Dolgorukiui suteikiama teisė įsakyti iš Kairiakrantės Ukrainos į Respubliką įžengti Rusijos kariuomenės korpusui. Petras I savo pasiuntiniui davė instrukciją, kuri numatė, kad pastarasis gali besąlygiškai remti konfederatus tik tada, jeigu pamatys, jog Augustas II rimtai planuoja tapti absoliutiniu valdovu Respublikoje. Caro pasiuntinys turėjo užkirsti kelią galimam konfederatų ir karaliaus susitarimui be caro mediacijos, nes tokiu atveju į konfliktą gali įsikišti turkai. G. Dolgorukis turėjo konfederatams pasiūlyti caro garantiją, kad karalius daugiau niekada nebeįves savo kariuomenės. Tai turėjo būti argumentas, kuris privers konfederatus laikytis caro mediacijos³³.

Taigi tuo metu, kai Vilniuje buvo išrinkti pasiuntiniai pas carą, Lenkijos pasiuntiniai jau vyko į Gdanską pradėti derybų su karaliaus įgaliotiniais ir Rusijos pareigūnais. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos pasiuntiniai neskubėjo išvykti iš Lietuvos sostinės. Tai galėjo lemti noras palaukti Vilniaus suvažiavimo pabaigos ir jo nutarimų išspausdinimo. Tad nors pasiuntinių instrukcija buvo datuota kovo 30-ąja, jie iš Vilniaus išvyko tik balandžio 19 d.³⁴ Tikrai žinoma, kad A. K. Sapiega nedegė noru vykti į diplomatinę misiją pas carą, nes tokiai kelionei neturėjo pinigų. Konfederacija avansu jokių pinigų nedavė, o asmeninių pinigų A. K. Sapiega neturėjo. Tiesa, konfederacija pažadėjo po 6 tūkstančius auksinų kiekvienam pasiuntiniui už šios diplomatinės misijos atlikimą. A. K. Sapiegos nuomone, tai buvo juokinga suma. Savo laiške motinai jis taip apibūdino situaciją:

*Uważ wm. pani dobrodziejka co ja mam czynić w skarbie pieniądzy nie masz, assekuracją dają i na te pieniądze nim się podatek wyexequerere. Sam nie wiem co z sobą czynić tu o honor idzie – tu zaś kosztu tak wielkiego potrzeba i głórej mi nie staje. Taka to moja nieszczęśliwość.*³⁵

Matyt, A. K. Sapiegos nenoras užsikrauti šią atsakomybę vertė konfederatus pažadėti jam tam tikras papildomas malones. Tarp jų galėjo būti kariuomenės svetimšalių autoramento generolo pareigybė,³⁶ bet ir šios pareigos, A. K. Sapiegos žodžiais, nelabai apsimokėjo, nes atlyginimas siekė „vos“ 10 tūkstančių auksinų. Kitas A. K. Sapiegos pasiūlymas Vilniaus suvažiavimo dalyviams buvo kur kas reikšmingesnis Sapiegų giminei. Jis pasiūlė atleisti visus Sapiegų giminės valdomus dvarus nuo pusės

³³ ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, loyalty and rebellion*, p. 186–187.

³⁴ Naujienos iš Vilniaus, 1716 m. balandžio 20 d. *Nacionalinė biblioteka Varšuvoje*, Zamojskių ordinacijos bibliotekos rankraščiai, b. 1809, l. 977v.

³⁵ Lot., lenk.: „Pasvarstykite mieloji ponja geradare, ką aš galiu padaryti? Išde nėra pinigų, duoda pažadą tiems pinigams kol surinks mokesčius. Pats nežinau ką su savimi daryti. Čia eina kalba apie garbę, o čia reikia tokių didelių išlaidų ir man puikiau nuo to nepasidaro. Tokia ta mano nelaimė.“ Antano Kazimiero Sapiegos laiškas motinai Izabelei Elenai Polubinskaitei Sapiegienei, 1716 m. balandžio 3 d. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* (toliau – LMAVB), Rankraščių skyrius, f. 139, b. 4000/4.

³⁶ „Generalstwo nad wojskiem cudzoziemskim wojska zkonfaederowanego z Rzeczypospolitą.“ Turbūt kalba ėjo apie Lietuvos kariuomenę, ibid.

15 auksinų nuo vieno dūmo mokesčio, kuris suvažiavime buvo paskirtas Lietuvos kariuomenei. Šiam pasiūlymui pritarė pavietų delegatai ir etmonas L. K. Pociėjus, o sprendimas vėliau buvo įtrauktas į konfederacijos akto priedą³⁷.

Tarp A. K. Sapiegos diplomatinės misijos dokumentų Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve yra ir jo dėdės Lietuvos didžiojo maršalkos Aleksandro Povilo Sapiegos prašymas. Dokumento priedas skelbia, kad šis prašymas priimtas Sankt Peterburge 1714 m. kovo 22 d. Galbūt Rusijos archyvistai suklydo ir A. P. Sapiegos dokumentą pridėjo prie A. K. Sapiegos diplomatinės misijos dokumentų, o galbūt A. K. Sapiega vežėsi dokumentą norėdamas priminti caro administracijai apie prašymą, kurio ši, matyt, neįgyvendino. Prašymas lietė didžiausią dabartinę Latvijos Respublikos Lubano ežerą. XVIII a. pradžioje jis buvo pasienyje tarp Livonijos vaivadijos, priklausančios Respublikai, bei Livonijos provincijos, priklausančios Švedijai. A. P. Sapiega savo prašyme teigė, kad Švedijos valdžia neteisėtai ši ežerą, priklausiusį Sapiegomis, prijungė prie Livonijos, nors jis turėtų priklausyti Respublikos Livonijos vaivadijai. Dabar, kai caras užėmęs visą Livoniją iš Švedijos, jo buvo prašoma įvykdyti teisingumą ir grąžinti ežero valdymą A. P. Sapiegai³⁸.

Vilniaus suvažiavimas baigėsi prieš pat Velykas, kurios 1716 m. buvo balandžio 12 dieną. Praėjus šventėms, balandžio 19 d., A. K. Sapiega kartu su K. Piontkovskiu išvyko iš Vilniaus pas Petrą I, kuris tuo metu vis dar buvo Gdanske³⁹. Jau išvykstant pasiuntiniams labiau informuotieji abejojo šios misijos prasmingumu. Pasak jų,

„należało dawniej comprare, bo iuz więcej niesprawią nad to co effecerunt ichm. panowie posłowie od konfederatów koronnych i z czym roziechał się król jm. p.n.m. z carem jm“⁴⁰.

A. K. Sapiega Gdanske pasirodė gegužės 26 d., t. y. tuo metu, kai svarbiausi sprendimai dėl caro mediacijos konfederacijoje jau buvo priimti, o caras išvykęs. Gegužės 15 d. Petras I buvo Šecine (priklausančiame Švedijai, bet užimtame Prūsijos kariuomenės), kur už poros dienų į susitikimą su caru atvyko Prūsijos karalius⁴¹. Lenkijos kanceliarijos regentas Jokūbas Duninas taip apibūdino A. Sapiegos pastangas pavyti carą: „Grand fatica per far niente.“⁴² Kaip galima suprasti iš mus pasiekusių

³⁷ SUPLEMENT Generalney Konfederacyi Woiewodztw y Powiatow Wielkiego Księstwa Litewskiego [be v. ir d.].

³⁸ Suplika do łaski najjaśniejszego cara jm. w interesie jm. pana Sapiehy marszałka wielkiego W.X.L. suplikującego do jego carskiego wieliczeństwa, 1714 m. kovo 22 d. RAGADA, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 28, l. 31–31v.

³⁹ *Походный журнал 1716 года, Санктпетербургъ, 1853, p. 19–20.*

⁴⁰ Lot. lenk.: „Reikėjo anksčiau išsiruoti, nes jau daugiau nieko nenuspręs negu tai ką sutarė jo malonybės ponai Karūnos konfederatų pasiuntiniai ir su kokiais [nutarimais] jo didenybė karalius mūsų maloningasis ponas išsiskyrė su jo didenybe caru.“ Motiejaus Juozapo Ancuto laiškas Karoliui Stanislovui Radvilai, 1716 m. balandžio 19 d. AGAD, AR, V, 126/IV, p. 146.

⁴¹ *Походный журнал 1716 года, p. 21–22.*

⁴² It.: „Didelės pastangos niekingas rezultatas.“ Jokūbo Dunino laiškas Jonui Šembekui, 1716 m. gegužės 27 d. *Kunigaikščių Čartoryskių biblioteka*, b. 471, Nr. 103.

šaltinių, jau Gdanske A. K. Sapiega pasirodė vienas, be Vilniaus suvažiavimo paskirto kolegos. Kodėl K. Piontkovskis atsisakė vykti, galima tik spėlioti. Galbūt paaiškėjęs, kad laukia tolimesnė kelionė, nes caras jau išvykęs iš Respublikos, K. Piontkovskis paprasčiausiai neturėjo pinigų vykti kartu su A. K. Sapiega.

Rusijos carą A. K. Sapiega pasiekė Valdeko grafystės teritorijoje, kuri buvo Hanoverio kunigaikštystės kaimynė. Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve esantis Rusijos caro atsakymas A. Sapiegai datuotas 1716 m. birželio 12 d. (birželio 23 d. naujuoju stiliumi). Tuo tarpu kita šio dokumento rankraštinė kopija ir caro atsakymas A. K. Sapiegai, išspausdintas Minsko vaivados Kristupo Zavišos atsiminimuose, datuoti birželio 25 d. data (naujuoju stiliumi). Rusijos caras Petras I atvyko į Valdeko grafo rezidenciją Bad Pirmonto mieste, garsėjusią mineraliniais vandenimis, 1716 m. birželio 3 d. Ten caras pradėjo gydymo kursą pataisyti šlubuojančią sveikatą. Šis kursas užtruko iki birželio 25 d. Viso gydymo kurso metu mineralinius vandenius gėrė ne tik caras, bet ir jo aplinka. Nebuvo jokių puotų, nes gydytojai kurso metu carui uždraudė gerti vyną, tad tik simboliškai paminėtas ir Petro I gimtadienis (birželio 9 d.)⁴³.

Tokiomis „ramiomis“ aplinkybėmis ir turėjo įvykti A. K. Sapiegos audiencija. Po audiencijos caro vardu Rusijos kanceliarija paruošė raštišką atsakymą į A. K. Sapiegos instrukciją, duotą Vilniaus suvažiavimo. Pastaba A. K. Sapiegos laiške motinai galbūt paaiškina tokį datų neatitikimą. Savo laiške, rašytame jau pakeliui namo iš Gdansko, A. K. Sapiega užsiminė, kad rusų pusė „musielo dwa razy reskrypt przypisywać, bo mi się niektóre punkta nie zdały“⁴⁴. Tai galėtų reikšti, kad A. Sapiega prašė caro kanceliarijos pareigūnų perrašyti atsakymą, mat jam galėjo neįtikti atsakymų į kai kuriuos punktus formuluotės. Pirmasis atsakymas galėjo būti duotas birželio 23 d., o kitas – birželio 25 d. Turimų dokumento kopijų tekstas nesiskiria.

Atsakyme, duotame caro vardu, buvo teigiama, kad Petras I priėmė Lietuvos deklaruotą draugiškumą sau su džiaugsmu. Taip pat caras atsakyme deklaravo, kad kaip anksčiau įvairiomis progomis rodė Respublikai, ypač Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, savo palankumą, draugiškumą ir draugystę, taip ir toliau tai tęs ir stengsis, kad visa Respublika išsaugotų savo senąsias laisves, teises ir prerogatyvas. Caras pripažino, kad Lenkijos karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje suformuotos konfederacijos kilo tik dėl noro išsilaisvinti iš saksų kariuomenės priespaudos ir kontribucijų jai išlaikyti. Caras taip pat palankiai priėmė Lietuvos bajorijos deklaruotą norą ginti Augusto II majestotą ir Respublikos laisves bei dėl savo sąjunginės sutarties bei kaimyniško draugiškumo pažadėjo išsaugoti Respublikos laisves. Toliau caras teigė, kad jo ankstesni veiksmai, kuomet jis su dideliais nuostoliais išvijo švedus iš Respublikos, taip išgelbėdamas ją nuo nelaisvės ir išsaugodamas jos senąsias teises bei laisves, ir už tai netroško jokio atlyginimo, apart šlovės ir garbės, rodo jo

⁴³ *Походный журнал 1716 года*, p. 24–25.

⁴⁴ Lenk. „Turėjo du kartus atsakymą perrašyti, nes man kai kurie punktai netiko.“ Antano Kazimiero Sapiegos laiško motinai Izabelei Elenai Polubinskaitei Sapiegienei fragmentas, 1716 m. liepos 30 d. *LMAVB*, f. 139, b. 4064/1.

geranoriškumą savo kaimynės adresu. Dabar caras irgi nieko daugiau netrokšta, kaip tik matyti Respublikoje vidinę taiką ir vienybę. Todėl caras abiem pusėms – karaliui ir visai Respublikai – pasiūlė tarpininkauti vidaus konflikte. Caras jau esą įtikinęs karalių Augustą II, kad būtina išvesti iš Respublikos saksų kariuomenę, taip pat karalius sutiko su kitomis sąlygomis, su kuriomis Merkinės seniūnas bus supažindintas. Toliau buvo trumpai išdėstyta Gdanske priimtų nutarimų (taikos derybų plano) tarp caro pareigūnų, konfederatų pasiuntinių ir karaliaus įgaliotinių esmė. Caro paskirtas pasiuntinys tarpininkaus abiejų pusių derybose. Caro pasiuntiniui Grigorijui Dolgorukiui duota instrukcija bei įsakyta žiūrėti, jog derybose nebūtų priimta nieko žalinga Respublikai, kad būtų išsaugotos visos bajorijos laisvės ir teisės bei sugrąžinta vidinė taika. Toliau buvo atsakyta į instrukcijos punktą apie Rusijos kariuomenės žygiavimą Respublikos teritorija. Ji žygiavusi kariauti prieš bendrą priešą – Švedijos karalių. Ši kariuomenė buvo būtina, norint išvyti Švedijos karalių iš jam priklausančių vokiškų žemių, iš kurių jis nuolatos grasino Respublikai, bei priversti sudaryti jį taiką, kuri būtų labai naudinga ir Respublikai. Taigi visas atsakymas į šį punktą buvo parašytas taip, kad Rusijos kariuomenė neva žygiavusi Respublikos naudai. Todėl caras negali nieko kito tikėtis, kaip tik to, kad šis žygis per Lietuvos teritoriją nebus priimtas priešiška. Ateityje caras pažadėjo, kad jo kariuomenė nežygiuos per Respubliką, jeigu nebus būtinos priežasties. Žinoma, atsakyme buvo nutylėta, kas nuspręs, ar priežastis yra „būtina“. Į nusiskundimą dėl Kuršo kunigaikštystės atsakyta, kad caras buvo priverstas dėl savo laivų, esančių Liepojoje, apsaugos, taip pat dėl švedų pavojaus laikyti dalį savo kariuomenės Kuršo kunigaikštystėje. Į prašymą paleisti kalinius, vis dar laikomus Rusijoje, buvo atsakyta, kad tai seniai padaryta, bet jeigu tokių atsirastų, jie irgi bus paleisti, išskyrus tuos, kurie paimti mūšyje ar kitaip kovojo prieš Rusijos kariuomenę ir už tokius savo veiksmus nusipelno atpildo. Į Minsko kašteliono D. Vyhovskio prašymą buvo atsakyta, kad caras yra liepęs savo kariuomenėje prižiūrėti griežtą drausmę, o jeigu padaryta kam kokių skriaudų, reikia pateikti įrodymų ir caras įvykdys teisingumą. Į Aleksandro Povilo Sapiegos prašymą nebuvo atsakyta⁴⁵.

A. K. Sapiega ganėtinai lėtai keliavo iš Bad Pirmonto atgal į Respubliką. Pirmasis jo laiškas, iš Respublikos teritorijos išsiųstas motinai, datuotas liepos 30 d. ir rašytas Gdansko mieste. Kadangi laiške A. K. Sapiega aprašo misijos pas carą užkulisius ir pačią audienciją, galima daryti išvadą, kad ankstesnio laiško su misijos aprašymu jis nesiuntė. Jis laukė, kol pasieks Gdanską ir parašys pirmą laišką apie misiją. Maždaug 900 kilometrų atstumą, skiriantį Bad Pirmontą ir Gdanską, Sapiega įveikė per daugiau negu mėnesį, todėl galima neabejoti, kad atgalinės kelionės metu jis ilgesniam

⁴⁵ Respons na instrukcją jm. pana Sapiehy starosty Mereckiego od stanów prowincji W.X.L. podaną, przy audiencji u najjaśniejszego jego carskiego wieliczeństwa, który imieniem wysz mianowanego cara jm. onemu dany w Pirmencie, 1716 m. birželio 25 d. *LMAVB*, f. 17, b. 177, l. 782–784; Atsakymas į A. Sapiegos instrukciją, 1716 m. birželio 23 d. *RGADA*, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 28, l. 19, 27–30; Publikuota: *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*. Red. Julian Bartoszewicz. Warszawa, 1862, p. 322–324.

laikui buvo kur nors sustojęs, o galbūt kurį laiką liko ir pačiame Bad Pirmonte. Savo laiške A. K. Sapiega pateikia informacijos apie audienciją ir įvykusį pokalbį su Petru I. Deja, laiško pradžios nėra. Laiške A. K. Sapiega pasakoja, kad caras jį patikinęs, jog lietuviai gali nustoti nerimauti, nes Rusijos kariuomenės, matyt, Lietuvoje, nebus nė vieno kareivio. Matyt, A. K. Sapiega pokalbio metu, vadovaudamasis savo instrukcija, išreiškė tam tikrų nuogaštavimų ar prašymų dėl Rusijos kariuomenės žygiavimo per Lietuvą. Toliau A. K. Sapiega carui pasiskundė Aleksandro Menšikovo elgesiu, kad jis:

„Tak wielką majetność tak główną w małej summie trzyma widząc nas zrujnowanych nie chce kontraktu dalszego czynić.“⁴⁶

Čia kalbama apie jau minėtą Horkų valdą Oršos paviete. A. K. Sapiega prašė caro įsakyti A. Menšikovui sudaryti naują susitarimą su Sapiegomis. Į tai caras atsakė:

„Co pomoże ukaz jego nie znajdziesz. Teraz bo na morze całe lato będzie, ale zimą bądź w Peterburku.“⁴⁷

Caras pareiškė, kad išspręs šį reikalą, kai pats to panorės. Kitas reikalas, kurį pokalbyje su caru palietė A. K. Sapiega, buvo Sapiegu giminės valdų nuniokojimas:

„Dałem do porozumienie dezolację dóbr naszych przez wojska Moskiewskie spalanie i zrabowanie przez generała Baura.“⁴⁸

Į tai caras taip pat reagavo abejingai. Jo teigimu, jis negalėjo pasielgti kitaip, nes „wojna była i ja siła straciw żołdatów i swoje państwo popaliw trudno było zdzielać inaczej“⁴⁹. Tuo pokalbis su caru ir pasibaigęs. Vėlesnių pokalbių su caro pareigūnais, visų pirma kancleriu Gavrilu Golovkinu ir pakancleriu Piotru Šafirovu, metu A. K. Sapiega sužinojęs, kad A. Menšikovas yra caro nemalonėje⁵⁰. Iš tikrųjų buvęs absoliutus caro favoritas į nemalonę pateko dėl nekontroliuojamo noro vogti valstybinis pinigus⁵¹.

A. K. Sapiega savo atliktą misiją laiške motinai įvertino teigiamai: „Mogę się pochwalić, że dobrze wszystko sprawiłem choć się naprzykrzyła się.“⁵² Visa misija, A. K. Sapiegos skaičiavimu, jam kainavo 1500 talerių, o tai sudarytų apie 12 tūkstančių auksinų. Iš 6000 auksinų, paskirtų Vilniaus suvažiavimo, Sapiega prieš savo misiją

⁴⁶ Lenk.: „Tokią didelę valdą už tokią mažą sumą laiko matydamas mus visiškai nuskurdusius ir nenori kito kontrakto sudaryti.“ Antano Kazimiero Sapiegos laiško motinai Izabelei Elenai Polubinskaitei Sapiegienei fragmentas, 1716 m. liepos 30 d. *LMAVB*, f. 139, b. 4064/1.

⁴⁷ Lenk.: „Ką tai padės, įsakymas jo neras. Dabar visą vasarą bus jūroje, bet žiemą bus Peterburge.“ *Ibid.*

⁴⁸ Lenk.: „Pateikiau susitarti dėl Maskvos kariuomenės įvykdyto mūsų dvarų nuniokojimo ir apiplėšimo įvykdyto generolo Bauro.“ *Ibid.*

⁴⁹ Rus.: „Buvo karas ir aš daug netekau kareivių ir savo valstybę deginau. Buvo sunku padaryti kitaip.“ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ BUSHKOVITCH, Paul. *Peter the Great. The Struggle for Power 1671–1725*. Cambridge, New York, 2001, p. 318–328.

⁵² Lenk.: „Galiu pasigirti, kad viską gerai atlikau, nors man ir įkyrėjo.“ Antano Kazimiero Sapiegos laiško motinai Izabelei Elenai Polubinskaitei Sapiegienei fragmentas, 1716 m. liepos 30 d. *LMAVB*, f. 139, b. 4064/1.

buvo gavęs vos 270 talerių (2160 auksinų) iš Gardino pavieto. Prabėgus daugeliui metų, A. K. Sapiega savo dienoraštyje prisipažino, kad vykdamas pas carą Karaliaučiuje užstatė vienai Lietuvos poniai priklausiusias ir Sapiegai patikėtas parduoti užsienyje brangenybes: briliantinį kryžių su šešiais dideliais deimantais, keletą auskarų ir keletą sagių⁵³. Keliaudamas į Bad Pirmontą arba vykdamas atgal A. K. Sapiega neabejotinai apsilankė ir Hamburge, nes ten pardavė deimantinį kaspinėlių, už kurį gavo 130 talerių⁵⁴.

Kaip minėta, liepos 30 d. A. K. Sapiega buvo Gdanske. Iš Gdansko rugpjūčio 2 d. A. K. Sapiega ruošėsi vykti tiesiai pas Lenkijos ir Lietuvos konfederacijų maršalkas, kurie buvo Lenčnoje, maždaug 20 kilometrų nuo Liublino, kur prasidėjo derybos tarp konfederatų atstovų ir karaliaus įgaliotinių. Pasiuntinys laukė tik konfederatų konvojaus, nes bijojo saksų kariuomenės dalinių prie Gdansko ir Torūnės.

Sunku atsakyti, kiek žmonių lydėjo A. K. Sapiegą diplomatinės misijos metu. Kaip minėta, Vilniaus suvažiavimo paskirtas kolega K. Piontkovskis pakeliui į Gdanską atsisakė tęsti misiją dėl nežinomų priežasčių. Be abejo, A. K. Sapiegą misijos metu turėjo lydėti kažkiek tarnų, bet kitų pasiuntinybės pareigūnų nebuvo. Kaip matyti iš jau cituoto liepos 30 d. A. K. Sapiegos laiško, rašyto iš Gdansko, jis neturėjo kam duoti perrašyti ir prie laiško motinai pridėti iš caro pareigūnų gautų taikos derybų tarp karaliaus įgaliotinių ir konfederatų sąlygų, nes teksto buvo gana daug⁵⁵. Jeigu A. K. Sapiega būtų turėjęs raštininką (pasiuntinybės sekretorių), šis, be abejo, būtų perrašęs taikos sąlygas ir A. K. Sapiega būtų pridėjęs jas prie laiško, kurį siuntė motinai. Kukli A. K. Sapiegos misija nestebina, nes 1715 m. Sapiegu finansinė padėtis buvo tikrai sunki. Štai buvęs Lietuvos didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega liepęs savo sūnui ir šio straipsnio herojaus tėvui Jurgiui Stanislovui Sapiegai vykti į Sankt Peterburgą derybų pas A. Menšikovą, turėjo užstatyti savo buožes ir kardus, kad gautų 600 talerių tokiai kelionei⁵⁶. A. K. Sapiegai išvykus į misiją pas carą, Lietuvoje netruko pasklisti gandai apie jo kelionę. Buvo manoma, kad A. K. Sapiega turėtų vesti A. Menšikovo seserį⁵⁷.

Grįžęs iš diplomatinės misijos A. K. Sapiega aktyviai nebedalyvavo konfederacijos politiniuose reikaluose, užsiėmė kitais, jo šeimai svarbesniais darbais. Pasinaudodami konfederacijos metu kilusia sumaištimi jis kartu su tėvu ėmė puldinėti vadinamuosius Noiburgų dvarus. Tam buvo panaudotos konfederatų ginkluotosios pajėgos. Sapiegu

⁵³ Diariusz pisany i korrygowany przez... Antoniego Kazimierza Sapiehy starosty Mereckiego. *LMAVB*, f. 17, b. 19, l. 149.

⁵⁴ *Ibid.*, l. 192. Už šią ir ankstesnę nuorodas dėkoju dr. Jolitai Sarcevičienei.

⁵⁵ „Punkta do traktatu z obuch stron podane, ale nie mam komu ich kazać przepisać, bo jest kilka arkuszów.“ Antano Kazimiero Sapiegos laiško motinai Izabelei Elenai Polubinskaitei Sapiegienei fragmentas, 1716 m. liepos 30 d. *LMAVB*, f. 139, b. 4064/1.

⁵⁶ Motiejaus Juozapo Ancutos laiškas Karoliui Stanislovui Radvilai, 1715 m. birželio 22 ir 30 d. *AGAD*, AR, V, b. 126/III, p. 54–58.

⁵⁷ Kazimiero Starbovskio laiškas Antanui Kazimierui Sapiegai, 1716 m. rugpjūčio 16 d. *LMAVB*, f. 139, b. 4359.

teisės į Noiburgų dvarus rėmėsi 1697 m. susitarimu su tuometiniu Brandenburgo-Prūsijos elektoriumi Frydrichu III, kuriuo pastarasis perleido Sapiegomis savo fiktyvią teisę (nes niekada nesumokėjo už dvarų įkeitimą tuometinei dvarų savininkei Liudvikai Karolinai Radvilaitei) valdyti Noiburgų dvarus įkaito teise. Kaip žinoma, Didžiojo Šiaurės karo metu Sapiegos rėmė Švedijos karalių Karolį XII, o Švedijai karą pralaimint Sapiegomis reikėjo laiko susitaikyti su Rusija ir Augustu II. Nuo 1714 m. savo įtaką norintys atgauti Sapiegos ėmė reikšti pretenzijas Noiburgų dvarams. Jų teigimu, sudėjus valdų išpirkimo sumą ir negautas pajamas iš dvarų nuo 1697 m., išėjo milžiniška 29 milijonų auksinų suma⁵⁸. Vis dėlto 1714 m. liepos 1 d. šiuos dvarus trejiems metams iš jau mirusios Liudvikos Karolinos Radvilaitės vyro būsimo Reino Pfalcgrafo Karolio Pilypo išsinuomojo Augustas II. Savo ruožtu broliai Jurgis Stanislovas ir Aleksandras Povilas Sapiegos 1714 m. gegužės 24 d. sudarė slaptą susitarimą su Lietuvos didžiuoju etmonu Liudviku Konstantinu Pociėjumi, kuris už 45 tūkstančius auksinų metinių pajamų turėjo remti Sapiegų pretenzijas į Noiburgų dvarus⁵⁹. Pagal savo susitarimą su Augustu II, Karolis Pilypas paskyrė specialųjį įgaliotinį Stanislovą Lešynskį (Stanisław Leszyński), Kameneco taurininką ir vėlesnį stalininką, kuris turėjo įvesdinti Augusto II paskirtus komisarus į Noiburgų dvarus⁶⁰. 1715 m. pavasarį paskirti karaliaus komisarai pašalino senuosius valdų valdytojus bei perėmė valdų inventorių. Tarp karaliaus komisarų irgi buvo minėtas S. Lešynskis⁶¹. Lietuvoje esanti saksų kariuomenė palengvino šią užduotį ir užtikrino, kad niekas nesipriešins dvarų perdavimui.

Suformavus Tarnogrudo konfederaciją Lenkijoje ir konfederatų būriams ėmus puldinėti saksų kariuomenės įgulas Lenkijoje, Lietuvoje esanti saksų kariuomenė išžygiavo į pagalbą įguloms Lenkijoje, o Noiburgų dvarai liko neapsaugoti. Atrodo, kad Jurgis Stanislovas Sapiega su sūnumi susimokė su Noiburgo kunigaikščio ir Augusto II įgaliotiniu S. Lešynskiu ir ėmė kartu veikti puldinėdami Noiburgų dvarus⁶². Galbūt tam tikrą įtaką šiame susitarime turėjo ir Danielis Vyhovskis, kuris taip pat buvo tarp Augusto II paskirtų komisarų Noiburgų dvarams⁶³. Nors Noiburgų dvarų administratoriams pavyko gauti Lietuvos konfederacijos maršalkos įsakymą visoms karinėms pajėgoms pasitraukti iš Noiburgų dvarų, Sapiegos ignoravo šį įsakymą⁶⁴. Vienas iš administratorių taip apibūdino S. Lešynskio ir Sapiegų bendradarbiavimą:

Jm. pan Leszyński nie ustaje siebie samego promowować przez protekcją Sapieżyńską, którą tak wprowadził i ugruntował w Słucku, że się jm. pan starosta Merecki,

⁵⁸ Sapiegų manifestas, 1714 m. kovo 26 d., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), senieji aktai (toliau – SA), b. 4727, l. 521–523v; Sapiegų skundas, 1714 m. kovo 26 d. *Ibid.*, l. 534–535v.

⁵⁹ LESIŃSKI, Jerzy. Spory o dobra neuburskie. *Miscellanea Historico Archivistica*, t. 6, 1996, p. 123–125.

⁶⁰ Noiburgo kunigaikščio įgaliojimo aktyfikacija, 1717 m. gegužės 5 d. LVIA, SA, b. 4732, l. 45–46v.

⁶¹ Augusto II manifestas ir instrukcija komisarams, 1715 m. balandžio 13 d. *Ossolineum biblioteka*, b. 320, l. 5–7v.

⁶² Tomašo Volano laiškas Rehanui Ričardui Fehrui, 1716 m. rugsėjo 20 ir spalio 28 d. AGAD, AR, V, b. 17761, p. 22–25, 30–33.

⁶³ Augusto II manifestas ir instrukcija komisarams, 1715 m. balandžio 13 d. *Ossolineum biblioteka*, b. 320, l. 5.

⁶⁴ Mykolo Benkieno laiškas Rehanui Ričardui Fehrui, 1716 m. spalio 4 d. AGAD, AR, V, b. 528, p. 216–218.

*syn stolnika Litewskiego, tak stawil będąc w Słucku jakoby dziedziczny pan a nie opiekun.*⁶⁵

Vis dėlto ši Sapiegų sėkmė buvo trumpalaikė, nes derybose tarp konfederatų ir valdovo įgaliotinių metu buvo nuspręsta, kad Noiburgų dvarai turi grįžti Noiburgo kunigaikščio paskirtiems valdytojams. Šią konstituciją patvirtino Nebylūs seimas⁶⁶.

Kaip ir planavo anksčiau⁶⁷, A. K. Sapiega spalio 19 d. pasirodė Bresto konfederacinėje komisijoje, turėjusioje spręsti Lietuvos išdo reikalus, ir joje prisiekė⁶⁸. Bresto komisija pripažino, kad A. K. Sapiega turi gauti 10 tūkstančių auksinų už savo atliktą misiją, nes jo kolega K. Piontkovskis nevyko kartu⁶⁹. Bresto komisijos skaičiavimai rodo, kad A. Sapiega gavo 2810 auksinų ir 24 grašius iš 15 auksinų mokesčio Gardino paviete. Jo kolegai K. Piontkovskiui buvo sumokėta 2140 auksinų⁷⁰.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad 1716 m. kovą diplomatinės misijos, atstovaujančios Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, pas Rusijos carą Petrą I mintį brandino ir Lietuvos didysis etmonas L. K. Pociėjus, ir 1716 m. kovo mėnesį įvykusio Lietuvos bajorijos suvažiavimo, kuriame buvo paskelbtas generalinės Vilniaus konfederacijos įkūrimas, dalyviai. A. K. Sapiegos misijos tikslas buvo pranešti, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinė konfederacija priima caro tarpininkavimą konflikte su karaliumi, bet jokių oficialių dokumentų tuo klausimu carui nebuvo įteikta. Misija taip pat galėjo būti Lietuvos konfederacijos vadovybės bandymas perimti dalį diplomatinį kontaktų su Rusijos caro dvaru iš Lietuvos didžiojo etmono L. K. Pociėjaus. A. K. Sapiega galėjo būti pasirinktas pasiuntiniu dėl savo ryšių su Rusijos pareigūnais ir dėl to, kad prieš keletą metų dar buvo Švedijos statytinio Lenkijos karaliaus S. Leščinskio šalininkas. Taip Lietuvos konfederacija stengėsi užkirsti kelią kalboms, kad ji suformuota siekiant paremti Švediją ir pakenkti Rusijai tebevykstančiame Didžiajame Šiaurės kare. A. K. Sapiega stengėsi savo diplomatinę misiją išnaudoti asmeniniams ir šeimos interesams, bet jam nelabai pavyko. Grįžęs iš diplomatinės misijos jis aktyviai nebesireiškė tolesnėje konfederacijos veikloje, bet aktyviai su tėvu dalyvavo puldinėjant Noiburgų dvarus, siekdamas pagrįsti savo šeimos pretenzijas į šias

⁶⁵ Lenk.: „Jo malonybė ponas Lešynskis nenustoja savęs aukštinti nauodamasis Sapiegų protekcija, kurią įvedė ir įkurdino Slucke taip, kad jo malonybė ponas Merkinės seniūnas, Lietuvos stalininko sūnus, būdamas Slucke elgėsi kaip paveldimas ponas, o ne globėjas.“ Povilo Dijakievičiaus laiškas Rehanui Ričardui Fehru, 1716 m. spalio 4 d. AGAD, AR, V, b. 3430, p. 33–35.

⁶⁶ *Volumina legum*, t. 6, p. 158.

⁶⁷ Antano Kazimiero Sapiegos laiškas motinai Izabelei Elenai Polubinskaitei Sapiegienei, 1716 m. balandžio 3 d. LMAVB, f. 139, b. 4000/4.

⁶⁸ 1716 m. išdo komisijos protokolų knyga. LVIA, SA, b. 2710, l. 4v.

⁶⁹ Lietuvos konfederacijos asignacijų knyga. LVIA, SA, b. 3475, l. 22.

⁷⁰ Lietuvos konfederacinės komisijos išlaidų knyga. LVIA, SA, b. 3476, l. 7–9.

valdas. A. K. Sapiegos misija buvo prastai organizuota, jos metu neturėjo pagalbinių pareigūnų (pvz., sekretoriaus). Misijai nebuvo skirtas pakankamas finansavimas, o A. K. Sapiega vyko iš dalies už savo lėšas, taip pat už pinigus, kuriuos jis gavo užstatęs svetimas brangenybes, kurios jam buvo patikėtos parduoti.

A. K. Sapiegos misijos išsiuntimas rodo, kad bajorija galėdavo perimti iniciatyvą esant seimo paralyžiui ir imtis iniciatyvos ne tik vidaus politikoje, bet ir tarptautiniuose santykiuose. Kaip seimeliai perėmė daugelį seimo funkcijų XVIII a. pradžioje, taip konfederacija, esant reikalui, galėjo perimti diplomatinės politikos vykdymą. Nors neabejotinai A. K. Sapiega tikėjosi diplomatinės misijos metu išleistus asmeninius pinigus susigrąžinti arba bent jau išspręsti savo šeimos klausimus su Rusijos caro dvaru, šios diplomatinės misijos pavyzdys rodo, kad Respublikos piliečių elitas – diduomenė, kuriai A. K. Sapiega neabejotinai priklausė, buvo pasirengę aukoti asmenines lėšas dėl viešo tikslo, kurį suformuota Vilniaus konfederacija buvo pripažinusi svarbiu. Nors nuo karaliaus, seimo ir senato nepriklausomos bei bajorijos suvažiavimų organizuojamos diplomatinės misijos neabejotinai darė Respublikos užsienio politiką daugiapolišką ir apsunkino jos vykdymą, negalima nepastebėti, kad tai buvo puikus avarinis mechanizmas, kuris galėjo išspręsti skubius užsienio politikos klausimus. Reikia pabrėžti, kad A. K. Sapiegos diplomatinė misija buvo suorganizuota per labai trumpą laiką. Nuo instrukcijos priėmimo iki caro atsakymo pasiuntiniui praėjo vos trys mėnesiai. Žinant to meto komunikacijos lėtumą, tai buvo nemažas pasiekimas.

Kita vertus, dėl greitai besikeičiančios politinės situacijos A. K. Sapiegos diplomatinė misija prarado svarbą, o tai dar kartą išryškino „vienkartinių“ diplomati- nių misijų neefektyvumą, lyginant su „nuolatinėmis“. Kai buvo priimtas sprendimas išsiųsti diplomatinę misiją ir tuo metu, kai A. K. Sapiega galiausiai pasiekė caro dvarą, politinės aplinkybės buvo visiškai pasikeitusios ir jo misija neteko prasmės. Net amžininkai neabejojo, kad tai buvo laiko gaišimas. Iš tikrųjų A. K. Sapiegos diplomatinė misija nieko nepakeitė Rusijos ir Respublikos santykiuose ir neturėjo jokios didesnės reikšmės konfederatų ir karaliaus atstovų derybose, kurios vyko visą 1716 m. antrąjį pusmetį.

Šaltinių sąrašas

1. *Jogailaičių biblioteka*, B. 101.
2. *Kunigaikščių Čartoryskių biblioteka*, B. 471, Nr. 103.
3. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, Rankraščių skyrius, f. 17, b. 177; f. 139, b. 4000/4, 4064/1.
4. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, Senieji aktai, b. 2710, 3475, 3476, 4727, 4732.
5. *Nacionalinė biblioteka Varšuvoje*, Zamojskių ordinacijos bibliotekos rankraščiai, b. 1809.
6. *Ossolineum biblioteka*. B. 320.

7. *Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje*, Radvilų archyvas, V dalis, 126, 528, 3430, 11913, 17761.
8. *Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas*, f. 79, ap. 1, 1716 m., Nr. 5, 22, 28.

Publikuoti šaltiniai

1. KONFEDERACYA generalna nierozdzielnie całej prowincyey Wielkiego Księstwa Litewskiego z woyskiem, zgodnie od Woiewodztw, ziem, y powiatow uczyniona w Wilnie Anno Domini 1716, mśca Marca dnia 23 [b. v. ir d.].
2. *Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis*. Red. ir vert. J. Sarcevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
3. *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*. Red. Julian Bartoszewicz. Warszawa: Jan Zawisza Drukarnia Gazety Polskiej, 1862.
4. SUPLEMENT Generalney Konfederacyi Woiewodztw y Powiatow Wielkiego Księstwa Litewskiego [be v. ir d.].
5. *Volumina legum Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782 wydanego*. Petersburg: Nakładem i drukiem Józafata Ohryzki, t. 6, 1860.
6. *Походный журнал 1716 года*. Санктпетербургъ: [be v.], 1853.

Literatūra

1. BUSHKOVITCH, Paul. *Peter the Great. The Struggle for Power 1671–1725*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2001.
2. FELDMAN, Józef. Geneza konfederacji tarnogrodzkiej. *Kwartalnik historyczny*, t. 42/3, 1928, p. 493–531.
3. GIEROWSKI, Józef Andrzej. Dyplomacja polska doby saskiej (1699–1763). *Historia dyplomacji polskiej: 1572–1795*. Red. Z. Wójcik. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, t. 2, 1982, p. 331–481.
4. GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1953.
5. GIEROWSKI, Józef Andrzej. *Traktat przyjazni Polski z Francją*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1965.
6. GIEROWSKI, Józef Andrzej. Wokół mediacji w traktacie warszawskim w 1716 r. *Na szlakach Rzeczypospolitej w nowożytnej Europie*. Red. Andrzej Link-Lenczowski. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008, p. 513–522.
7. KRIEGSEISEN, Wojciech. Zmierzch staropolskiej polityki, czyli o niektórych cechach szczególnych polskiej kultury politycznej przełomu XVII i XVIII wieku. *Zmierzch kultury staropolskiej. Ciągłość i kryzysy (wieki XVII–XIX)*. Red. U. Augustyniak, A. Karpiński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1997, p. 15–39.

8. LESIŃSKI, Jerzy. Spory o dobra neuburskie. *Miscellanea Historico Archivistica*, t. 6, 1996, p. 95–132.
9. LINK-LENCZOWSKI, Andrzej. Dyplomacja hetmana wielkiego koronnego Adama Mikołaja Sieniawskiego w latach 1706–1725. Doktoro disertacija. *Uniwersytet Jagielloński*, 1980.
10. PALKIJ, Henryk. Antoni Kazimierz Sapieha. *Polski słownik biograficzny*, t. 34/4, 1993, p. 580–582.
11. PORAZIŃSKI, Jarosław. Funkcje polityczne i ustrojowe rad senatu w latach 1697–1717. *Kwartalnik Historyczny*, t. 91/1, 1984, p. 25–44.
12. SIRUTAVIČIUS, Marius. *Diplomatinės veiklos organizacija LDK 1569–1604 metais*. Kaunas: VDU, 2018.
13. ŠAPOKA, Mindaugas. *Warfare, loyalty and rebellion: the Grand Duchy of Lithuania and the Great Northern War, 1709–1717*. London and New York: Routledge, Taylor et Francis Group, 2018, 228 p.
14. ŠAPOKA, Mindaugas. Zjazd szlachty litewskiej w Wilnie w 1715 roku. *Zapiski Historyczne*, t. 88, 2023, p. 25–52.
15. ŠAPOKA, Mindaugas. Lietuvos kariuomenės kampanija 1712 m. ir prošvediško perversmo galimybės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Karo archyvas*, t. 34, 2019, p. 30–60.
16. КРИГЗАЙЗЕН, Войцех. *Тарногородская конфедерация (1715–1717 гг.): проявление внутреннего кризиса шляхетской Речи Посполитой или результат конфликта в отношениях России с Саксонией? Россия, Польша, Германия в европейской политике: исторический опыт взаимодействия и императивы сотрудничества*. Ред. Б. В. Носов. Москва: Институт славяноведения РАН, 2012, p. 101–115.

Diplomatic Mission of the Lithuanian General Confederation to the Russian Tsar in 1716

Dr. Mindaugas Šapoka

Lithuanian Institute of History, Tiltos St. 17, LT-01101 Vilnius, Lithuania
 E-mail: mind.sapoka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9776-5290>

Summary

This article focuses on the diplomatic legation appointed by the General Confederation of Vilnius in 1716 to the Russian Tsar Peter I. Scholarship has paid little attention to this mission led by the starosta of Merez Antoni Kazimierz Sapieha. The Lithuanian confederates decided

to dispatch a legation to the Russian Tsar because the Polish confederates had taken a similar step a bit earlier. Sapieha's mission was also an attempt to take over a part of the diplomatic contact with the Russian court, whose position proved to be decisive in the internal conflict of the Republic, from the great hetman of Lithuania Ludwik Konstanty Pocij, whom the confederates did not trust. The mission exposed the shortcomings of the Republic's diplomatic system. The organization of the mission was not taken care of by the institutions according to the law, but by the confederation. This demonstrates that under crisis conditions the Lithuanian noble society could take the initiative not only in domestic politics, but also in international relations. The envoy was not provided with the necessary funding to carry out the mission. Sapieha had to go on a trip at his own expense, and tried to use the mission for his personal and family benefit. The mission did not change anything in the relations between Russia and the Republic and had no greater significance in the negotiations between the representatives of the confederates and the king, which took place throughout the second half of 1716. The case analysis of the mission shows that one-time diplomatic missions did not effectively represent the state's interests compared to permanent diplomatic missions.

Gauta / Received 2023 06 20
Priimta / Accepted 2024 06 04